

MUŽ,
KTERÝ SPADL
NA ZEMI

WALTER TEVIS

ARGO

WALTER TEVIS
MUŽ, KTERÝ SPADL NA ZEMI

MUŽ,
KTERÝ SPADL
NA ZEMI

WALTER TEVIS

ARGO

Edici Fantastika řídí Martin Šust

Czech edition © Argo, 2021

Copyright © 1963, 1991, 2014 by Walter Tevis

Translation © Robert Tschorn, 2021

Cover Art © Pavel Trávníček, 2021

ISBN 978-80-257-3551-0 (váz.)

ISBN 978-80-257-3551-0 (e-kniha)

Pro Jamie, která zná Antheu lépe než já

*Vstoupil jsem na svět, který byl rozkotán,
vyhledat zřivou společnost lásky, jejíž hlas
je chvilka ve větru (nevím, odkud ten van),
udržet všechny hrozné volby – není čas.*

Hart Crane

PŘEDMLUVA

Na Zemi přicházíme jako vetřelci a opouštíme ji jako stvůry. Když máme štěstí.

Jako mimozemský pozorovatel lidského údělu a lidské pošetilosti má „muž z Marsu“ dlouhý a úctyhodný rodokmen. Od prvních zrnitých snímků, které roku 1965 odeslala při průletu sonda Mariner 5 a na nichž je povrch Marsu pustý a neplodný, nemá žádné následovníky. Hrdina této knihy, který si říká Thomas Jerome Newton, je takřka poslední literární Marťan nemíněný ironicky.

V době vzniku románu bylo ještě alespoň trochu možné si Mars představovat tak, jak ho vykreslovali Percival Lowell a H. G. Wells – stále nepřátelštější místo k životu, umírající vysychající svět, jehož obyvatelé možná závistivě hledí k Zemi. Podezření, že tenhle silný obraz v kosmickém věku mnoho let nevydrží, může být důvodem, proč Newtonova rodná planeta Anthea není ani jednou ztotožněna s Marsem. Jak ale praví *Encyklopedie science fiction*, Mars je „jediný možný kandidát“. A v době psaní románu byl přijatelný i z pohledu vědy, přestože jen s odřenýma ušima.

To ale není podstatné. Román je o muži, který spadl na Zemi, ne o muži, který přišel z Marsu. Podobně jako v Heinleinově *Cizinci v cizí zemi*, rovněž podobenství o muži z Marsu, je věrohodnost premisy

z celé knihy nejméně důležitá. Ale právě tahle drobnost text ukotvuje v science fiction oproti fantasy a ovlivňuje způsob našeho čtení románu, který na mnoha stránkách science fiction vůbec nepřipomíná.

Walter Tevis (1928–1984) je mezi autory vědecké fantastiky výjimkou, protože kreativní psaní studoval i učil a slávu si vysloužil v žánru i mimo něj. Román *The Hustler* (1959) sklídl úspěch u kritiky i u čtenářů, stejně jako filmová adaptace z roku 1961. Kniha i film se stačily stát novodobou klasikou.

Vpravdě klasický je i film Nicolase Roega *Muž, který spadl na Zemi* z roku 1976, který se od knihy silně odklání metodou, jíž dosahuje svého účinku. Styl filmu je snový, styl románu realistický. Vedle mimozemšťana nám dává i lidi a zasazuje je na velmi konkrétní místa v prostoru i čase zde na Zemi. Osmdesátá léta z románu nejsou ta naše – byl by zázrak, kdyby byla –, ale jsou to uvěřitelná a důkladně promyšlená osmdesátá léta, vyrostlá z raných šedesátých let, kdy román vznikal. Autentičnost lidských postav nás naplňuje důvěrou ve zpodobení mimozemšťana, stejně jako reálnost Ameriky a světa v (tehdy) nedaleké budoucnosti ustavuje v realitě vzdálenou Antheu.

Příslušnost románu k science fiction stvrzuje jeho neúprosná logika příčin a následků. Mimozemšťan tajně přistane v Kentucky, zničí svoji kosmickou loď tak, že z ní zbude jen trup, a dá se na podnikání. Ze začátku prodává domorodcům šperky a pokračuje víceméně stejným způsobem – vybuduje průmyslové impérium na technických inovacích sice udivujících, ale nenápadných: tu vylepšený kinofilm, tu účinnější zpracování ropy. Maloměstská prostředí a později velkoměsta a podnikatelský i vědecký establishment vidíme kromě Newtonových mimozemských i lidskýma očima pozemšťanů, které autor bedlivě sleduje.

Jenže zatímco Newton buduje podniky a registruje patenty na své vynálezy, aby měl čím financovat svůj velký plán, nevědomky –

a naivně, jak si nakonec uvědomí – k sobě přitáhne nevítanou pozornost. Jako Ikaros, k němuž je od samého začátku otevřeně přirovnáván, Newton doslova i obrazně vyletěl ke slunci. Jeho pád je stejně nevyhnutelný, jak byl jeho let pozoruhodný.

Newtonovy nedostatky i schopnosti, očividné slabosti i ukryté síly náleží bytosti z jiného světa. Pomalu se přizpůsobuje novému prostředí a nabývá našich kladů i záporů. Newton je mimozemšťan, který chce být považován za člověka, a podaří se mu to až příliš. Náš hladký cynismus, naše dostupné neřesti, naši byrokracii podezíravosti na jedné straně využívá, na druhé je jejich obětí. Když se adaptuje na Zemi a převezme naše způsoby, původní vznešený mimolidský cíl se vytratí v jeho lidskosti.

Na Zemi a lidech mu záleží nejen jako na prostředcích k dosažení vlastních cílů. Trýzní ho naše pravděpodobná budoucnost a varuje nás před ní, protože v ní vidí opakování dějin vyčerpané, zničené Anthey. Spása jeho planety závisí na tom, zda on zachrání naši. Náš nezáměr, dokonce odmítání jeho nabídky oslabí jeho odhodlání a nakonec mu i sebere schopnost příslib naplnit. Blížící se zkázu vidí všichni, ale rozhoupat se k vlastnímu řešení nebo přijmout to jeho nedokážeme. Nestojíme o mimozemského spasitele, ale nic námi netřese dost, abychom se zachránili sami. Jako Newton si i my zřejmě zasloužíme, co se na nás valí.

A přece to tak není. Přes všechno bohatství, vlastní pílí nahromaděný majetek a dědičné výhody Newtona zlomí stejnou měrou náhoda a mylná kalkulace jako zlá vůle. I ta zlá vůle je strojová: slepé lpění na pravidlech. Špinavá stupidita studenoválečného policejního státu, stejně kafovská jako u protějšku, vynikne tím spíš, že ji autor podává v tlumených tónech. Snadno uvěříme, že američtí utajení aparátčící by návštěvníka z vesmíru neukryli v Oblasti 51 za konspirace rozměrů Projektu Manhattan, ale vystavili ho stejné

byrokratické brutalitě jako přeběhlíky: vyždímat, propustit a navěky špehovat.

Na konci nás ale snad čeká naděje stejně jako jeho v nejnižším bodě pádu, v okamžiku prozření. Pokud ano, je to naděje těžce vydobytá a lehko ji lze ztratit. Z knihy vypadneme smutnější, moudřejší a nejistější, co bude dál.

Tevis, kluk z velkoměsta, který po roční nemoci vyrůstal na kentuckém venkově, vysokoškolský učitel, který bojoval s alkoholismem a podlehl rakovině plic, dobře znal své lidské slabosti a věděl, jaké to je, být odříznutý a churavý v kraji zaostalejším, než kde byl doma. Sám knihu označil za „hodně maskovanou autobiografii“. Pokud z ní science fiction dělá logika, upřímnost z ní dělá literaturu.

Ken MacLeod, 2015

1985

IKAROS
PADÁ

Po dvou mílích chůze narazil na městečko. Na okraji stála cedule Haneyville, 1400 obyv. To mu vyhovovalo, správná velikost. Bylo ještě brzy (na dvoumílový pochod zvolil ráno, protože bylo chladněji) a na ulici zatím nikdo nevyšel. V dosud slabém světle prošel několik bloků, zmatený tou cizotou, napjatý a trochu vystrašený. Snažil se nemyslet na to, co má udělat. Beztak už na to myslel dost dlouho.

Mezi obchody nahromaděnými na hlavní ulici našel, co potřeboval, malý krámk s nápisem Šperkovnice. Nedaleko na rohu stála zelená dřevěná lavička, posadil se na ni. Námahou dlouhého pochodu ho bolelo celé tělo.

Za několik minut uviděl člověka.

Byla to žena v neforemných modrých šatech, vypadala unaveně, šourala se po ulici směrem k němu. Užasl a honem odvrátil zrak. Nevypadala správně. Očekával, že budou vysocí jako on, ale tahle byla víc než o hlavu menší. I pleť měla červenější, než čekal, a tmavší. Celá vypadala, celá mu připadala divná, i když samozřejmě předpokládal, že vidět je na vlastní oči bude něco jiného než v televizi.

Časem lidí na ulici přibýlo a všichni zhruba připomínali tu první postavu. Zaslechl poznámku kolemjdoucího: „... jak říkám, takový